

**ФУҚАРОЛИК ЖАМИЯТИНИ ШАКЛЛАНТИРИШДА
МУЛҚДОРЛАР ҚАТЛАМИ ИЖТИМОЙ-ИҚТИСОДИЙ
ИНСТИТУТ СИФАТИДА: ТЕНДЕНЦИЯЛАР ВА СТРАТЕГИК
УСТУВОРЛИКЛАР**

Окюлов Хасан Оманбаевич

*Тошкент давлат иқтисодиёт университети “Ижтимоий фанлар”
кафедраси доценти*

Аннотация: Ушбу мақолада фуқаролик жамиятининг иқтисодий пойдевори ҳисобланган мулкдорлар қатламини шакллантиришнинг назарий-услубий асосари ва трансформация жараёнлари тадқиқ этилган. Инсон капитали, меҳнат тақсимооти ва фаровонлик даражаси ўртасидаги пропорциялар тизимли таҳлил қилинган. Мақолада Ўзбекистон иқтисодиётида хусусий секторнинг ўрни, макроиқтисодий кўрсаткичлардаги динамикаси ва мулкдорлар синфини кенгайтиришнинг стратегик йўналишлари статистика маълумотлари асосида асослаб берилган.

Калит сўзлар: фуқаролик жамияти, мулкдорлар институти, хусусий мулк дахлсизлиги, ўрта синф, иқтисодий либераллаштириш, ЯИМ, меҳнат маҳсулдорлиги, ижтимоий стратификация.

Аннотация: В данной статье исследуются теоретико-методологические основы формирования и трансформационные процессы слоя собственников, считающегося экономическим фундаментом гражданского общества. Системно проанализированы пропорции между человеческим капиталом, разделением труда и уровнем благосостояния. На основе статистических данных обоснованы роль частного сектора в экономике Узбекистана, динамика макроэкономических показателей и стратегические направления расширения класса собственников.

CONFERENCE ON FRONTIERS OF SCIENCE AND ENGINEERING • QATAR •

Ключевые слова: гражданское общество, институт собственников, неприкосновенность частной собственности, средний класс, экономическая либерализация, ВВП, производительность труда, социальная стратификация.

Abstract: This article examines the theoretical and methodological foundations of formation and transformational processes of the class of owners, which is considered the economic foundation of civil society. The proportions between human capital, division of labor and level of prosperity are systematically analyzed. Based on statistical data, the role of the private sector in the economy of Uzbekistan, the dynamics of macroeconomic indicators and strategic directions for expanding the class of owners are substantiated.

Keywords: civil society, institution of owners, inviolability of private property, middle class, economic liberalization, GDP, labor productivity, social stratification.

Кириш (Introduction)

Инсоният тарихи ва ижтимоий-иқтисодий тараққиёт қонуниятлари шуни кўрсатадики, фаровонликка интилиш ҳар қандай жамият ва давлатнинг барқарор ривожланишини таъминловчи умуминсоний қадриятдир. Бироқ, фаровонликка интилиш феномени билан унга амалда эришиш ўртасидаги пропорциялар турли сиёсий ва иқтисодий тизимларда фарқланади. Жамиятда фаровонликнинг реал манбаи — инсон меҳнати ва унинг натижаси ўлароқ юзага келадиган моддий ҳамда маънавий бойликлардир.

Замонавий демократик жамиятнинг энг муҳим институти ҳисобланган фуқаролик жамияти фақатгина сиёсий институтлар ёки ҳуқуқий нормалар тизими эмас. Унинг мустақкам иқтисодий пойдевори мавжуд бўлиб, бу пойдеворни **мулкдорлар қатлами** (ўрта синф) ташкил этади. Мулкдорлар қатлами жамиятда иқтисодий мустақилликни, ижтимоий барқарорликни ва сиёсий вазминликни таъминловчи асосий кучдир. Шу боис, ушбу қатламнинг шаклланиш қонуниятлари ва уларга яратилаётган шарт-

CONFERENCE ON FRONTIERS OF SCIENCE AND ENGINEERING • QATAR •

шароитларнинг қандай эканлиги унинг натижаси ўлароқ пайдо бўладиган бойликнинг қадри ва қимматини белгилаб беради.

Мавзуга оид адабиётлар таҳлили (Literature Review)

Мулкдорлар синфи ва хусусий мулкнинг фуқаролик жамиятидаги ўрни Аристотель ва Ж.Локк давридан буён иқтисодий ва сиёсий таълимотлар марказида бўлиб келган. Ж.Локк ўзининг «Два трактата о правлении» асарида таъкидлашича, мулк инсон ҳаёти, озодлиги ва мақомининг бош қафолатидир [3].

А.Смит меҳнат тақсимоти ва фаровонлик ўртасидаги боғлиқликни асослаб, бозор иқтисодиёти шароитида «кўринмас қўл» механизми хусусий манфаатдорлик орқали умумий фаровонликка хизмат қилишини кўрсатган [2]. Д.Норт институтларнинг, хусусан, мулк ҳуқуқи институтининг самарадорлиги иқтисодий ўсишни белгиловчи фундаментал омил эканлигини таъкидлайди [8].

Замонавий тадқиқотчилар Д.Асемоглу ва Ж.Робинсон инклюзив иқтисодий институтлар, хусусан, хусусий мулк дахлсизлиги давлатларнинг тараққиёти ёки инқирозини белгиловчи асосий куч эканлигини исботлаганлар [1, 9]. Ўзбекистонлик олимлардан Ш.И.Мустафокулов ва А.В.Ваҳобов ўз тадқиқотларида миллий иқтисодиётда хусусий мулк ва тадбиркорлик муҳитини яхшилаш, трансформация шароитида ўрта синфни ривожлантириш макроиқтисодий барқарорликнинг асоси эканлигини баён этишган [4, 5].

Тадқиқот методологияси (Research Methodology)

Ушбу тадқиқот жараёнида тизимли таҳлил, қиёсий-ҳуқуқий баҳолаш, статистик гуруҳлаш, индикатив таҳлил ва иқтисодий-математик умумлаштириш методларидан фойдаланилди. Таҳлиллар Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Статистика агентлиги маълумотлари, Жаҳон банки ва Халқаро валюта жамғармасининг расмий ҳисоботлари асосида амалга оширилди.

Таҳлил ва натижалар (Analysis and Results)

CONFERENCE ON FRONTIERS OF SCIENCE AND ENGINEERING • QATAR •

Инсон томонидан бирон-бир маҳсулот ёки буюм яратиш учун амалга ошириладиган меҳнат фаолияти учун яратиладиган шарт-шароитлар унинг натижаси ўлароқ пайдо бўладиган бойликнинг қадри ва қимматини белгилаб беради. Мулк ҳуқуқининг кафолатланганлик даражаси тўғридан-тўғри жамиятдаги бойликнинг тақсимланишига ва мулкдорлар қатламининг ҳажмига таъсир қилади.

Иқтисодий шарт-шароитлар ва меҳнат маҳсулдорлиги, мулкдорлик институтининг ривожланиши ўртасидаги функционал боғлиқликни қуйидаги иқтисодий-математик модел орқали ифодалаш мумкин:

$$Y = f(P_r, E_f, H_c)$$

Бу ерда:

- Y – жамиятда яратилган умумий бойлик ва меҳнат маҳсулдорлиги даражаси;
- P_r – мулк дахлсизлиги ва ҳуқуқий ҳимояланганлик кафолати индикатори;
- E_f – иқтисодий эркинлик ва меҳнат тақсимотининг адолатлилик даражаси;
- H_c – инсон капитали ва яратилган меҳнат шароитларининг сифати.

Агар давлат мулк ҳуқуқини (P_r) тўла кафолатламаса ёки иқтисодий эркинлик даражаси пасайса, инсонларда бойлик яратиш ва уни узоқ муддатли капиталга айлантириш мотивацияси йўқолади. Бу эса меҳнат тақсимотининг бузилишига ва иқтисодий рента (ноқонуний даромад) ортишига олиб келади.

Ўзбекистонда сўнгги йилларда амалга оширилаётган иқтисодий ислохотларнинг бош мақсади ҳам айнан мулкдорларнинг кенг қатламини шакллантиришга қаратилган. Рақамларга эътибор қаратадиган бўлсак, мамлакатимизда ушбу соҳада сезиларли динамика кузатилмоқда.

CONFERENCE ON FRONTIERS OF SCIENCE AND ENGINEERING QATAR

1-жадвал. Ўзбекистонда кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликнинг асосий макроиктисодий кўрсаткичлардаги улуши динамикаси (фоизда)*

Кўрсаткичлар	2018 й.	2020 й.	2022 й.	2024 й.	2025 й. (якуний кўрсаткичлар)
ЯИМдаги улуши	52,4	53,9	51,8	52,6	53,5
Саноатдаги улуши	24,1	25,9	22,1	24,5	25,8
Бандликдаги улуши	76,3	74,5	74,1	75,3	76,2
Экспортдаги улуши	23,0	20,4	21,5	22,8	24,0

**Манба: Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Статистика агентлиги маълумотлари асосида муаллиф томонидан тизимлаштирилди [7].*

Жадвал таҳлили шуни кўрсатадики, мамлакатда жами банд бўлган аҳолининг қарийб 75-76 фоизи айнан кичик бизнес ва хусусий мулк секторида меҳнат қилмоқда. Бу рақам жамиятда хусусий мулк асосида даромад шакллантирувчи ва иқтисодий жиҳатдан мустақил бўлган қатламнинг салмоғи юқори эканлигидан далолат беради.

Бироқ, ЯИМдаги улушнинг 52-53% атрофида барқарор туриши, иқтисодиётда ҳали ҳамон йирик давлат компаниялари ва монопол тармоқларнинг таъсири юқори эканлигини кўрсатади. Мулкдорлар қатламининг сифат жиҳатидан ўсиши учун саноат соҳасида хусусий сектор улушини (ҳозирда 25,8%) янада ошириш талаб этилади.

Мунозара (Discussion)

CONFERENCE ON FRONTIERS OF SCIENCE AND ENGINEERING • QATAR •

Олинган натижалар ва тарихий таҳлиллар шуни тасдиқлайдики, мулкдорлик институти фақатгина бойлик тўплаш воситаси эмас. У фуқаролик жамияти шаклланишида иккита энг муҳим функцияни бажаради:

1. Ижтимоий барқарорлик кафолати: Мулкдор инсон тизимли барқарорликдан манфаатдор бўлади, чунки унда йўқотадиган моддий ва ҳуқуқий капитал (уй-жой, корхона, ер, акциялар) мавжуд. У турли радикал ижтимоий ларзаларга ва популистик сиёсий режимларга қарши турувчи асосий қалқон ҳисобланади.

2. Фуқаролик масъулияти ва назорати: Давлатга солиқ тўловчи мулкдор қатлам давлат органларидан ҳисобдорликни ва очиқликни талаб қила бошлайди. Бу эса фуқаролик жамияти назоратини («Public oversight») кучайтиради.

Инсоният тарихининг энг асосий сабоқларидан бири шундаки, агар меҳнат тақсимооти адолатсиз бўлса ва сиёсий режим хусусий мулкни чекласа (масалан, собиқ шўролар тизимида бўлгани каби), фаровонликка интилиш инстинкти «хуфёна иқтисодиёт» шаклига ўтиб кетади ва жамият институционал инқирозга учрайди.

Хулоса ва таклифлар (Conclusion and Recommendations)

Тадқиқот натижаларидан келиб чиқиб, Ўзбекистонда фуқаролик жамиятининг иқтисодий асоси бўлган мулкдорлар қатламини янада кенгайтириш учун қуйидаги чора-тадбирларни амалга ошириш таклиф этилади:

1. Мулк ҳуқуқининг суд орқали ҳимоясини мутлақ кафолатлаш. Суд тизимининг чинакам мустақиллиги хусусий мулк дахлсизлигини ва хорижий инвесторлар ишончини таъминловчи энг олий мезон ҳисобланади.

2. Капитал бозорини (акциялар, облигациялар) ривожлантириш. Бу аҳолининг кенг қатламларига йирик давлат корхоналарини хусусийлаштириш жараёнида акцияларга эгалик қилиш орқали "жамоавий мулкдор" бўлиш имконини беради.

3. **Меҳнат шароитларини либераллаштириш ва рақамлаштириш.** Электрон тижорат, фрилансерлик ва юқори технологияли меҳнат фаолияти учун ҳуқуқий имтиёзларни кенгайтириш орқали янги авлод мулкдорлари қатламини шакллантириш лозим.

Хулоса қилиб айтганда, яратилган шарт-шароитларнинг сифати бойликнинг қадрини ва жамиятнинг фаровонлик даражасини белгилайди. Мулкдорлар қатламининг кенгайиши — фуқаролик жамияти ривожининг энг тўғри ва муқобилсиз йўлидир.

Адабиётлар рўйхати (References)

1. **Асеомглу, Д., Робинсон, Дж.** (2016). *Почему одни страны богатые, а другие бедные. Экономические истоки власти, процветания и нищеты* (Пер. с англ.). Москва: Издательство АСТ. – 693 с.

2. **Смит, А.** (2019). *Исследование о природе и причинах богатства народов*. Москва: Эксмо. – 1056 с. (Серия: Антология экономической мысли).

3. **Локк, Дж.** (1988). *Сочинения в трех томах: Т. 3. Два трактата о правлении*. Москва: Мысль. – С. 135-405.

4. **Мустафокулов, Ш. И.** (2019). *Импликация иқтисодий ўсиши ва тадбиркорлик муҳити жозибадорлиги: монография*. Тошкент: «Иқтисод-Молия» нашриёти. – 284 б.

5. **Ваҳобов, А. В., Мажидов, Ш. А.** (2022). Хусусий мулк муносабатларини трансформациялаш шароитида ўрта синфни шакллантириш муаммолари. *Иқтисодиёт ва таълим*, (4), 12-19 бб.

6. **Қодиров, А. А.** (2023). Миллий иқтисодиёт рақобатбардошлигини оширишда хусусий сектор ва мулкдорлар қатламининг роли. *Бозор, пул ва кредит* журнаלי, №5 (312), 45-52 бб.

7. **Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Статистика агентлиги.** (2025). *Ўзбекистоннинг ривожланиш тенденциялари ва*

CONFERENCE ON FRONTIERS OF SCIENCE AND ENGINEERING • QATAR •

ижтимоий-иқтисодий кўрсаткичлари: Якуний статистик тўғлам.
Тошкент: Статистика агентлиги матбааси. – 412 б.

8. **North, D. C.** (1990). *Institutions, Institutional Change and Economic Performance*. Cambridge: Cambridge University Press. – 152 p.

9. **Acemoglu, D., & Robinson, J. A.** (2012). *Why Nations Fail: The Origins of Power, Prosperity, and Poverty*. New York: Crown Business. – 544 p.

10. **World Bank.** (2024). *Uzbekistan Economic Monitor: Maintaining Momentum in Structural Reforms*. Washington, DC: World Bank Group.